

PETRASOVSZKY Anna*
A természeti erőforrások állami védelmének megalapozása a 19. századi
természetjogban**

1. Bevezetés

A természeti erőforrások állami védelme valamint az erre épülő felelősségi és szankciós rendszer a modern civilizáció egyik szükségszerű válasza az egyre nagyobb iramban iparosodott-technologizált társadalom jelenségeire. A szolgáltatások iránti igények növekedése és a piacgazdasági szemlélet a természeti erőforrásokat természeti tőkeként kezeli, amelyet a profit maximalizálása és az ezzel párosuló költség-minimalizálás vezérel. Napjainkra már látható, hogy mindez a természeti erőforrások oly mértékű kiaknázásához vezethet, amely nemcsak a jövő, de a jelen generáció megfelelő életminőségét is veszélyezteti. Ennek hatására jelentek meg nemzetközi szinten olyan fogalmak és törekvések, mint a fenntartható fejlődés, a nemzedékek közötti igazságosság, a jövő nemzedékek védelme, amelyek jelzik, hogy a gazdasági felemelkedés hosszú távon elképzelhetetlen az emberiség életfeltételeit adó természeti környezet védelme, megóvása, megőrzése nélkül. Magyarország Alaptörvénye P) cikkének első bekezdése ugyanebbe a koncepcióba illeszkedik,¹ amennyiben kimondja, hogy: „a természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.” Az Alaptörvény megfogalmazása utal arra, hogy a természeti erőforrások védelméhez kapcsolódó felelősségi és szankciós rendszert hatékonyan elsődlegesen az állam képes garantálni, emellett teljes társadalmi összefogást sürget.

---

* dr. jur., PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, e-mail: jogpetra@uni-miskolc.hu

** A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

¹ Lásd pl. legújabban: Az ENSZ Közgyűlés A/RES/70/1. számú 2015 szeptemberében meghozott határozatával elfogadta a „Világunk átalakítása:2030 Agenda a fenntartható fejlődésért” („Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”) programot, amely 2015-2030 közötti időszakra olyan, globális mértékben megvalósítandó cselekvési tervet tartalmaz, amely a társadalmak, a gazdaságok tartós, kiegyensúlyozott fejlődésére irányuló és a környezet védelmét szolgáló célkitűzéseket fogalmazott meg. Bak Klára: Fenntarthatóság –

A természetvédelem szabályai in:

http://epa.oszk.hu/02600/02687/00007/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2016_012-020.pdf (2017.09.25)

Ehhez a felismeréshez vezető történelmi úton a 19. századi etikai megalapozottságú természetjog mérőföldkönek számít egy olyan emberközpontú környezetetikai modell kidolgozásával, amely – az ember és természet közötti harmonikus kapcsolatot hangsúlyozva – a társadalom-gazdaság-környezet összefüggő viszonyán alapszik.

2. Az erkölcsi felelősségen alapuló társadalom képét felvázoló 19. századi természetjog

A jogtudomány elméleti kérdéseit a 19. század első feléig döntően a természetjog különféle koncepciói határozták meg. A tudományban a 17. század óta teret nyert szemléletváltást követve a természetjog is igyekezett az egzakt természettudományok eredményeit a bölcséleti gondolkodásban felhasználni, saját megállapításait egzakt módon, racionális észérvekkel alátámasztani. A *iusprudentia* racionális alapjait még inkább hangsúlyozandó természetjog a 18-19. században az észjogtan, észjogtudomány elnevezést² vette fel, és az elméleti jogtudomány szinonimájává vált. Az elnevezés Immanuel Kant kritikai észjogi irányzatára alapozva az előző, szigorú értelemben vett racionalizmuson alapuló természetjoghoz képest nem az ész mindenhatóságát hirdette, hanem azt, hogy annak esetleges tévedéseit egy formális logika mentén képes korrigálni. Az észjogtan Kant munkásságának köszönhetően – aki egy úgynevezett '*morális fordulattal*' kivezette a természetjogot abból az irányvonalból, amely az ember hajlamaiból, ösztöneiből vezette le a jogok forrását, – azt hangoztatta, hogy '*a jogok forrása erkölcsi igazolhatóságukban rejlik*', melyek a tiszta ész által kikövetkeztethetők.³ A kanti ismeretelmélet szerint az ember, akit bár testi lényként a természet törvényei determinálnak, mégis képes arra, hogy racionális lényként önmagát irányítsa, ezáltal tetteiért erkölcsileg is felelős.⁴

A természetjognak ez a kritikai észjogtudományként számon tartott változata nehezen vert gyökeret a magyar jogbölcséleti gondolkodásban. A kezdetben '*gyűlölt*' kantiánus gondolatok térhódítása⁵ az Ausztriában végbemenő irányváltásnak volt köszönhető, amikor a bécsi egyetemen – az udvari körökben korábban közkedvelt – Karl Anton Martini⁶ koncepcióját hivatalosan is a kantiánus felfogást befogadó Franz

² Az észjogtan elnevezés már Adam Friedrich Glafeynál (1723), Thomasius követőjénél is előfordul, "*de főleg Kant óta használtatik és egyszersmind a tudomány észleges irányát, ellentétben a történeti és hittani jogiskolával jellemző*" Pauler Tivadar: *Bevezetés az észjogtanba* Pest, Emich Gusztáv, 1852, 6, és Damiano Canale, Paolo Grossi, Hasso Hofmann (szerk): *Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, Volumen 9.*, London, Springer, 2009, 23.

³ Balogh Zsolt: *Alapjogok – Általános rész*, in: Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*, Budapest, Pázmány Press 2015, 13.

⁴ Bayer József: *A politikai gondolkodás története*, Budapest, Osiris, 1998, 157.

⁵ Szabadsfalvi József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei*, Werbőczy Istvántól Somló Bódogig, Budapest, Gondolat, 2011, 33.

⁶ Carl Anton Martini: *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Vindobonae, Typis Ioann. Thom. nobilis de Tratterm, 1779.

Zeiller és Franz Egger⁷ nézetei váltották fel. A természetjogon belül ezt az újfajta kritikai észjogi irányvonalat Magyarországon úttörőként Szibenliszt Mihály⁸ igyekezett meghonosítani, hogy aztán többek között olyan jogbölcseleőknek adja át a 'stafétát', mint Virozsil Antal,⁹ Csatskó Imre,¹⁰ Bánó István,¹¹ akik műveiket még latin nyelven írták.¹² A 19. század végén az észjog magyar nyelvű elméleti összefoglalásával – az észjoggal zömében historikus jelleggel foglalkozó, de annak elveit szintén valló – Pauler Tivadar számos művében¹³ találkozhatunk. De ezt az észjogi szemléletmódot fedezhetjük fel Deák Ferenc és Eötvös József államról vallott nézetei között is.¹⁴

3. Az állam a létfenntartás természetes garanciális közege

A természeti erőforrások állami védelmének szükségszerűségét a természetjog észjogi változata az állam rendeltetésének – általa felvázolt – komplex jellegéből vezeti le. E komplexitás tartalmazza mindazon funkciókat, amelyek biztosítják az állam területén élők legmagasabb szintű testi és lelki egészségét. Az államot lényegében a létfenntartás természetes garanciális közegeként értelmezi, amely minőséget minden állami eszközzel – azaz a felségjogaival – igyekszik védelemben részesíteni.

A természetjog – Arisztotelész óta – vallja az ember *zoon politikon* (ζῷον πολιτικόν) mivoltát, és azt, hogy az ember társulásra való ösztönös késztetése miatt további magasabb szintű társulási formákra is igényt tart. Ez azon a felismerésen alapszik, hogy az ilyen együttműködések *az emberi lét fenntartását nagyobb biztonságban tudják garantálni*. Elsődlegesen pedig az állam az a közeg, ahol ez a biztonság a legmegfelelőbbben, sőt maga a természet által felkínált módon létrehozható. A természetjog hangsúlyozza, hogy biztonság megteremtése (*securitas*) – ami egyszerre jelenti a létfenntartás és a jogok szabad gyakorlásának biztosítását – az államnak

⁷ Francisci Nobilis de Zeiller: *Jus naturae privatum, Editio Germanica tertium Latine reddita a Francisco Nobili de Egger*, Viennae, apud Car. Ferdinandum Beck, MDCCCXIX (1819)

⁸ *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaelem Szibenliszt Tomus II. Jus naturae sociale complectens*, Eger, 1821.

⁹ Virozsil Antal: *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Pest, Typis Josephi Beimel, 1839.

¹⁰ Csatskó Imre: *Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog*, Győrött, Streibig Lipóld' betűivel, 1839.

¹¹ Bánó István: *Elementa Jurisprudentiae naturalis secundum vestigia celeberrimorum Franc. nob. de Zeiller, ac de Egger aliorumque de jurisprudentia meritissimorum virorum conscripta a Stephano Banó*, Claudiopoli Typis Lycei Regii, 1836.

¹² A dolgozatban felhasznált latin nyelvű szövegrészek a tanulmány szerzőjének fordításán alapuló értelmezések.

¹³ Pauler Tivadar: *Bevezetés az észjogtanba*, Pest, 1852., *Az észjogtudomány fejlődése 's jelen állapota*. Tudománytár, Buda, 1843., *Észjogi előtan*, Budapest, 1873., *Észjogi alaptan*, Pest, 1854.

¹⁴ Petrasovszky Anna: Eötvös József a Szibenliszt tanítvány, in: Varga Norbert (szerk.): *VI. Szegedi Jogtörténeti Napok: báró Eötvös József születésének 200 évfordulója alkalmából*, Szeged, 2014, 151.

a közvetlen célja. A polgárok e közös céljuk hatékony elérése érdekében *államot* (*status, civitas*) alkotva *közhatalmat* hoznak létre.¹⁵

A kantianus észjog az államot az emberek egy közös joguralom alatt történő társulásaként (*societas civilis*) definiálja.¹⁶ Ez a közös joguralom nem más, mint a *közhatalom*, vagy más néven állami főhatalom (*imperium*), aminek erejénél fogva egy a közösség nevében eljáró konkrét személy vagy személyek meghatározzák azokat az érvényes jogrend szerinti eszközöket, amelyek az állam céljának megvalósításához szükségesek, s mely feljogosít ezek foganatosítására. Ezek olyan szükségszerű intézkedéseket jelentenek, amelyek saját hatalmuknál fogva a közös biztonság érdekében valamennyi alattvaló¹⁷ kormányzását (*gubernatio civitatis*) teszik lehetővé.¹⁸

Az államélet számára a társadalom egésze a kiindulópont. Az államhatalom gyakorlójának a természetjog értelmezésében valamennyi államot alkotó személy akaratát érvényre kell juttatnia, hogy ezáltal is az egész közösséget képviselje.¹⁹ Éppen ezért hatalomgyakorlás mértékét és módját a célhoz kötöttség elve szabja meg. Ez egyfelől annyi jogosultság gyakorlását engedi meg, amennyi az állam céljának eléréséhez szükséges.²⁰ Másfelől az államhatalom gyakorlója számára azt a kötelezettséget is előírja, hogy az állam célját minden lehetséges módon mozdítsa elő, az állam céljának megfelelő módon kormányozzon, gyakorolja a számára biztosított felségjogokat.²¹

A létfenntartás biztonsága mint az államhatalmat létrehozó közvetlen cél a nép jólétének biztosítására, a *közjóra* (*summum bonum*), a közboldogságra irányul. A 16-17. századra körvonalazódott modern államkoncepció térnyerése óta az eredetileg erényetikai *summum bonum* kifejezés gazdasági szempontú értelmezést is nyert.

¹⁵ „Primarius. *Quia sola haec securitas jam consilium Civitatem condendi tamquam naturae, et rationi perfecte conforme, proponit.*” [...] „*Securitas vero tantum per Civitatem, [...] obtinetur.*” „Proximus, *Quamprimum enim Civitas adest, naturale immediatum consecrarium est, jura omnium secura reddi, cum omnium vires ob hunc finem uniantur, et per communem constituunt Civitatem [...]*” Szibenliszt 1821, 46.

¹⁶ Kautz Gyula: *A politikai tudomány kézikönyve*, Budapest, Franklin-Társulat, 1876. 3. Az állam definíálásáról lásd még: „*unio juridica plurium personarum sui juris sub eodem communi imperio securitatis causa uniant, Civitatem constituere [...]*” Szibenliszt 1821, 46. „*Az állam a jogállapot biztosítására és a szellemi és anyagi tökélyesedés előmozdítására közös főhatalom alatt szervezett társaság*” Pauler Tivadar: *Jog- és államtudományok enciklopédiája*, Pest, Athenaeum, 1871, 11.

¹⁷ Az alattvaló (*subditus*) kifejezés – tkp. az állam alanya – a közjogi jogviszonyok aláfölerendeltségére utal. A természetjog magánjogi intézményeinek tárgyalásakor a *persona* szót használja.

¹⁸ „*Civitatis essentiale Imperium civile [...]* est jus media ad finem Civitatis jure valido determinandi, et exequendi [...], h. e. actiones omnium subditorum ad communem securitatem pro arbitrio dirigendi, et cum haec directio in suo exercitio etiam Civitatis gubernatio vocetur.” Szibenliszt 1821, 66., Lásd még Zeiller, Franz Edlen von – Egger, von Franz: *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lehrsätzen des seligen Freyherrn C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller/von Franz Egger*, Band 2. Wien, Triest, 1810, 49.

¹⁹ „*Inde patet:1) Subjectum imperii civilis voluntatis omnium membrorum, in Civitate unitorum, organum, et interpretem esse, totamque Civitatem repaesentare,*” Szibenliszt 1821, 66.

²⁰ „*2) Eum tot juribus gaudere, quot necessaria sunt ad finem Civitatis assequendum?*” Szibenliszt 1821, 66.

²¹ „*ideo dicere possumus officium Imperantis esse: quantum possibile, fini conformiter Civitatem gubernare. [...]* quoad possibile fini conforme exercitum majestaticorum esse supremum Imperantium civilium officium” Szibenliszt 1821, 210., Lásd még Martini 1779, 84. és Zeiller-Egger 1810, 291.

A nemzetgazdasági irányzatok közül a természetjogi észjog a Németországban kidolgozott *eudaimonizmus*²² rendszerét tekintette vitaalaprának, aminek központi elve, célja és motiváló tényezője „*a nép jólétének általános előmozdítása*”.²³ Az eudaimonia-elmélet – ellentétben a haszonelvű utilitarizmussal – azt vallja, hogy a gazdasági tevékenység legfőbb célja a közjó, amely az emberi kiteljesedést jelenti egyéni és közösségi szinten egyaránt. Az Arisztotelészig, Aquinói Szent Tamásig visszanyúló, valamint az angol és francia szerződéselméletekből kiinduló, majd a felvilágosodás államfilozófiáját az abszolutizmushoz igazító Christian Wolff nevével fémjelzett filozófia szerint az állam célja a közjó, a közboldogság biztosítása.²⁴ Ezt a közjóban megtestesülő célt kell tehát az államnak is szolgálnia oly módon, hogy „*az egyéni szükségletek kielégítését az életviszonyok lehető legteljesebb szabályozásával biztosítja*”.²⁵

4. A summum bonum megvalósításának kettős irányultsága

A legkedvezőbb életfeltételek biztosítása az állammal szemben további kötelezettségeket támaszt, amelyek általánosságban két irányvonal mentén jellemezhetők. Általános kötelességként fogalmazódik meg, hogy az állam vezetése (*imperans*) minden erejével törekedjen arra, hogy: 1) az államot megőrizze, 2) annak értékeit gyarapítsa. Ennek érdekében olyan eszközöket kell megválasztania, amelyek alkalmasak a cél elérésére, az ez ellen ható akadályokat pedig el kell hárítania. Arra kell törekednie, hogy mind erejét, mind pedig szellemi tekintélyét állampolgárai akaratának megfelelő módon kamatoztassa, az állam vagyonát és hírnevét folyamatosan növelje, hárítsa el az államra pusztítólag ható veszélyeket, s nem utolsó sorban küszöbölje ki a polgárai kiteljesedését gátló tényezőket.²⁶

²² Az ókori filozófia az *eudaimonia* kifejezést használta a boldogság leírására, ami a szintén ókorból származó *summum bonum* legfőbb jó fogalommal együtt a keresztény erényetika központi fogalma. A 18. század óta olyan erkölcsfilozófiai felfogást jelent, amely szerint az erkölcsi cselekvés célja a boldogság. Viczián János, Diós István (szerk): *Magyar Katolikus Lexikon*, in: <http://lexikon.katolikus.hu/E/eudaimonizmus.html> (2017.10.26)

²³ Kautz Gusztáv: *Az államigazgatás és igazgatási jog alapfonalai folytonos tekintettel Angol-, Francia- és Németország törvényhozása- és birodalmára, Stein Lőrincz bécsi egyetemi tanár után s hazai viszonyainkra és törvényhozásunkra való utalásokkal*, Pest, Ráth Mór, 1871, 157. Eckhart Ferenc: *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1870-1815*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1958, 190-197.

²⁴ Csizmadia Andor: *Az abszolutizmus magyarországi jogtörténetirőiről*, in: Kovács Kálmán (szerk.): *A magyar politikai és jogi gondolkodástörténetből, XVIII-XIX. század, Jogtörténeti értekezések, 12. szám*, Budapest, ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék kiadványai, 1982, 23-24.

²⁵ Szabó Imre: *A burzsoá állam- és joghölcsélet Magyarországon*, Akadémiai, Budapest, 1980, 34. Lásd még Pruzsinszky Sándor: *Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon Batthyány Alajostól Martinovicsig*, Budapest, Napvilág, 2001, 11., Timothy J. Hochstrasser: *Natural law theories in early Enlightenment*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, 175-176.

²⁶ „*Imperantis officium est, imprimis virtutes tam intellectus, quam voluntatis subditorum suorum excolere, potentiam, gloriamque suae Civitatis in dies propagare, tum pericula interitus, ac perfectionis impedimenta amoliri.*” Szibenliszt 1821, 211. Lásd még Zeiller-Egger 1810, 291.

Ahhoz, hogy az államfenség gyakorlója ennek az általánosságban megfogalmazott kötelezettségének eleget tudjon tenni, a természetjog két jogkört biztosít számára. 1) Az állam rendészeti jogköréből (*ius polítiae*) adódóan köteles a közrend épségét fenntartani annak érdekében, hogy a mezőgazdaság, a kereskedelem, az ipar és a művészetek nyereséget termelő ágazatként prosperáljanak. A közjó érdekében ne engedjen teret az egyéni érdekek önkényes érvényesítésének, a gazdasági erőfölénynek, a tisztességtelen haszonra szert tevők engedélyét vonja be, stb.²⁷ 2) Az állam vagyonkezelői jogköréből (*ius circa bona civitatis*) eredően az államfenség gyakorlója köteles az állami közvagyonot annak természetes rendeltetése szerint az állam céljára fordítani. Ügyelnie kell arra, hogy a magánvagyon mértéke ne haladja meg azt a határt, amely már az állam céljának elérését akadályozná. Polgáraitra helyzetüknek megfelelően rójon közterhet, nehogy vagyoni lehetőségeik kimerüljenek. Az arányos közteherviselés elvéhez híuen az adókat, járulékokat a kötelezettek vagyoni képességeinek minőségével és mennyiségéhez arányosan kell meghatározni.²⁸ Azaz a nemzetgazdaság teherbíró képességéhez, az állam és társadalom lehetőségeihez igazodva olyan gazdasági és jogi környezetet teremtsen, amely a legkedvezőbb feltételeket biztosítja polgárai boldogulásához.

5. Az állam rendészeti jogköre (*ius polítiae*)

A polgárok jólétének (*summum bonum*) megteremtése feltételezi e cél eszközzrendszerének biztosítását. Az államtól tehát olyan társadalmi atmoszféra kialakítását követeli meg, ami a társadalmi és természeti erőforrások harmonikus kapcsolatán alapul, és ezáltal az állam polgárai, azaz a nemzetben rejlő erők, képességek legjobbját képes kihozni. A népességben rejlő erők, képességek fejlesztése terén a természetjog az államnak közrendészeti jogkörén (*ius polítiae*) belül rendel feladatokat. Ennek megfelelően a *ius polítiae* olyan eszközök meghatározására és alkalmazására irányul, amelyek segítségével a polgárok képesek tulajdonukat megvédeni, gyarapítani, és amelyek számukra megfelelő életvitelt biztosíthatnak.²⁹ Ez pedig egyben az állam biztonságának védelmét, az ez ellen ható erők elhárítását is szolgálja.³⁰ Így e jogkör érinti azon dolgokat, javakat és körülményeket is, amelyekről a polgárok életvitele, testi-lelki kiteljesedése függ.

A természetjog észjogi változata az *eudaimonizmus* szellemében az Arisztotelészi-Aquinói Szt. Tamási erényetikából kölcsönzi azt a szemléletet, amely a javak felosztását egy sajátos cél-eszközzrendszerben értelmezi.

²⁷ „*Circa jus polítiae obligatur sanam instituere polítiam, ut nimirum agricultura, commercia, opificia, et artes lucrativae promoveantur in Civitate*” Szibenliszt 1821, 214., Lásd még Martini 1779, 86. és Zeiller-Egger 1810, 293-294.

²⁸ „*Circa jus in bona Civitatis tenetur Imperans bona Civitatis publica juxta naturam eorundem ad finem Civitatis applicare*” Szibenliszt 1821, 218.

²⁹ Martini 1779, 36., Lásd még Szibenliszt 1821, 158.

³⁰ „*Haec notio convenit cum recentiorum notione, qui Polítiam definiunt, esse complexum remediorum, quibus securitas [...] promovetur.*” Szibenliszt 1821, 158-159. Lásd még Zeiller-Egger 1810, 206-214., Virozsil 1939, 323., 329-335.

Aquinói Szt. Tamás *Summa Theologiae*-jában felállított javak hierarchiája „a hasznosság egy további jó elérésének eszköze” elv mentén a tisztas, hasznos és gyönyörködtető javak kategóriáját alkalmazza,³¹ amelyet a természetjog *res necessariae*, *res utiles*, *res incundariae* fogalmakkal ad vissza. Ennek megfelelően a *ius politiae* az életvitel alapvető szükségleteire (*ius politiae respectu rerum necessariorum*), a hasznos dolgok biztosítására (*ius politiae respectu rerum utilium*) és nem utolsósorban a lakosság szabadidejének kellemes eltöltését célzó jogkörre (*ius politiae respectu rerum incundarium*) vonatkozik. Az egyes állami eszközök a fenti feladatok előmozdítását hivatottak elősegíteni, más eszközöknek pedig ezek akadályait kell elhárítaniuk.³²

A 18-19. századi észjog a *ius politiae* fogalmát nem azonosítja a felfogással, amely szerint a rendészet kizárólagos feladata azon veszélyek elhárítása, amelyek szoros értelemben a biztonságot fenyegetik, s amit ilyen értelemben később a *rendőrijog tudományának* neveztek.³³ Az államnak ugyanis erre vonatkozóan csak közvetett eszközök (*remota media*) állnak rendelkezésére, így a közrendészet az észjog szerint kiterjed az élet valamennyi területén megvalósítandó *közjólét előmozdítására*, az *ellátásbiztonság garantálására* is, azaz magára a társadalmi-gazdasági környezet biztonságos mivoltára.³⁴

Az *éleltszükségletek biztosítása* terén (*ius de vitae necessariis prospiciendi*) az állam feladata az élelmiszerellátás biztonságos megszervezése, lebonyolítása, a megfelelő életkörülmények megteremtése és ezek védelme, megőrzése, azaz az ezeket veszélyeztető események megakadályozása; a megfelelő egészségügyi ellátás megszervezése (*ius sanitatem curandi*), így pl. az optimális betegellátást célozzák, például az orvosi- és gyógyszerellátás biztosítása, járványügyi intézkedések, káros élelmiszerek megsemmisítése stb.; a hatósági ármegállapítás, amely a szolgáltatások értékének megfizethetővé tételét célozzák (*ius rerum pretia levia reddendi*). Olyan intézkedések megtétele, amelyek a lakosság megtévesztését, becsapását igyekeznek megelőzni (*ius defraudationibus occurrendi*), és amelynek keretében a mérték- és súlyrendészet, azaz a mérő egységek, súlymértékek és a pénzegységek meghatározásának joga (*ius definiendi pondera et mensuras atque monetam suo nomine cudendi*). Ide tartoznak még azok az óvintézkedések is, amelyek arra irányulnak, hogy a lakosságot megóvják attól, hogy pénzügyleteik során bárminemű károsodást szenvedjenek.³⁵

³¹Aquinói Szt. Tamás: *A Summa Theologiae kérdései a jogról*, Szent István Társulat, Budapest 2011, 29., Lásd még Baritz Sarolta Laura: *Új bort új tömlőkbe? Önérdék, piac és profit az utilitarizmus és érénytika tükrében*, in: <http://docplayer.hu/37345269-Baritz-sarolta-laura-uj-bort-uj-tomlokbe-onerdek-piac-es-profit-az.html> (2017-10-27)

³² „Ex notione juris Politiae colligitur, tria in eodem jura fundamentalia contineri: 1) Jus Politiae respectu rerum necessariorum, 2) respectu utilium, 3) respectu jucundarium, seu voluptarium, et singulorum horum circa media ordinanda, et impedimenta removenda sui peculiaris finis versatur.” Szibenliszt 1821, 158-159.

³³ Kautz 1871, 107., Lásd még Giuseppe Campesi: *A Genealogy of Public Security: The Theory and History of Modern Police Powers*, Abindon, Routledge, 2016, 101.

³⁴Korbuly Imre: *Magyarország közigazgatásának és államjogi rendszere*, Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár), Budapest, 1884, 320.

³⁵ Szibenliszt 1821, 159-160., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 208-210.

A hasznat termelő tevékenységek védelme érdekében történő intézkedések terén fontos a mezőgazdaság fejlesztése (*ius agriculturam promovendi*), a mezőgazdálkodás ösztönzésére támogatások (*praemia*) igénybevételének biztosítása, és annak hangsúlyozása, hogy célszerű élni az ez ellen ható tényezőkkel szembeni bírságolás (*poenae*) eszközével. Az ipari termelés támogatása (*ius opificia perficiendi*) terén az államnak azt a szempontot kell figyelembe vennie, hogy minél változatosabb termékek készüljenek. E változatos ipari és kézműves termékek közül pedig azt célszerű támogatni, amely az adott tájegységre jellemző (*ius curandi ut opificia naturae territorii accomodata exigantur*). A kereskedelem támogatása (*ius commercia promovendi*) során az állam közrendészeti jogköre kiterjed mind a belföldi kereskedelemre, mind a külföldre irányulóra. Konkrét feladatként a vásártartási napok (*nudinae*) meghatározását, az állandó piacok (*emporia*), a kereskedelmi import és export tevékenységek állandó helyeinek (*loca perpetua mercium importationi, et exportationi destinata*) kijelölését szabja meg. Ezen túl a természetjog hangsúlyozza, hogy az államnak fontos szerepe van a piaci hatósági felügyelet ellátásában, annak érdekében, hogy a jóhiszemű lakosok kárt ne szenvedjenek a piaci ügyletek során (*ne negotiatorum fraudibus locus fiat*), valamint a kontár mesterségek üzésének megakadályozásában (*ius perimendi artes vanae*).

A polgárok jólétét célozza a *ius politiae* szabadidő eltöltését biztosító intézkedések köre (*ius civium incunditati*). Ezek az intézkedések a polgárok erkölcsi jellemének, társas kapcsolatainak, szellemi életének és szórakozási, kikapcsolódási formáinak színvonalas garانتálását célozzák, amelyekhez kapcsolódik mind a közösségi, mind pedig a magán kezdeményezésen alapuló, e célokat szolgáló építkezések kellő arányú támogatása, feltéve, hogy ezekben tisztességes szórakozásra, művelődésre, testedzésre, kikapcsolódásra nyílik lehetőség.³⁶ Az ide kötődő közrendészeti feladatok három területet, a tudomány (*cura scientiarum*), az erkölcs (*cura morum*) és a népesedés, pontosabban a magas népesedési ráta elérését (*magna populatio*) kitűző feladatkörben ellátandó intézkedéseket foglalják magukba. A népesedési politika és a népesedéssel kapcsolatos közigazgatási teendők ellátása terén az állam célja a népesség növekedésének előmozdítása. Így olyan intézkedések megtétele, amelyek a gyermekek számának növekedését, neveltetésüket segíti elő, és felszámolja az ezt akadályozó tényezőket.

Az állam *ius politiae* jogköre a béke és biztonság megteremtésével garantálja azt a környezetet, ahol az állam területén élők testi és lelki egészséghez való joguk a legmagasabb szinten kiteljesedhet. Ez megfelelő gazdasági, társadalmi feltételek biztosítását jelenti, amelyhez többek között hozzátartozik az erőforrásokhoz való hozzáférés, azok elosztása, a szegénység enyhítése, az egyes társadalmi csoportok közötti szociális szakadék áthidalása, az egészségügyi ellátás megszervezése, a bűnözés visszaszorítása, a kulturális-civilizációs értékek jövő nemzedék számára történő továbbadása.

³⁶ Szibenliszt 1821, 161., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 211-214.

6. Az állam vagyonkezelői jogköre (*ius circa bona civitatis*)

A legmagasabb szintű életfeltételek szellemi, kulturális és gazdasági bázisa mellett fontos tényező a természeti erőforrásokkal mint véges javakkal való olyan minőségű gazdálkodás, amely lehetővé teszi, hogy azok a jövő nemzedékek számára is fennmaradjanak. A természeti erőforrások a nemzeti vagyon részét képezik, hiszen azok óvása, fenntartása, megőrzése az egész állami közösség, azaz mindenki érdeke. E védendő értékek meghatározásával és az ezekkel történő felelős gazdálkodás alapelveivel a természetjog az állam területén fellelhető javak és a rájuk vonatkozó állami vagyonkezelői jogkör (*ius circa bona civitatis*) mibenlétének leírásakor foglalkozik.

Azok javak, amelyeket a természetjog a *ius politiae* állami jogkör esetében még az erényetikából kölcsönözött kategóriák mentén az életfeltételek alapvető, hasznos és gyönyörködtető dolgaként csoportosít, a *ius circa bona civitatis* jogkör esetében már gazdasági szempontú értelmezésben jelennek meg. Úgy tekint rájuk, mint a gazdaság által előállított javak és szolgáltatások forrásaira. Tipizálásuk koordinátája pedig az, hogy az államhatalom milyen mértékben terjed ki rájuk, milyen elvek szerint rendelkezhet velük. A természetjog az eudaimonizmus elve alapján vallja, hogy a gazdasági javaknak a közjót kell szolgálniuk. A *bona in civitate* fogalma alatt így a természetjog olyan javakat ért, amelyek az állam céljának megvalósítására alkalmas eszközökként szolgálhatnak. A *bona civitatis* körébe tartozó javakként hasznosítható természeti erőforrások feletti rendelkezést a természetjog éppen ezért állami jogkörként értelmezi, annak jellegét és a gyakorlására vonatkozó elveket az állam vagyonkezelői jogkörének (*ius circa bona civitatis*) tárgyalása során vizsgálja.

Az állam területén fellelhető javakon (*bona in civitate*) a természetjog legtágabb értelemben hangsúlyosan dolgokat ért, ezzel is kifejezve azt, hogy ide személyek nem tartoznak. A tulajdonjogon alapuló megközelítés a valaki uralma alatt lévő javak (*bona propria*), illetve az úgynevezett elfekvő (*bona iacentia*), vagy más néven uralom alatt nem álló (*bona adespota*) javak között tesz különbséget. A *ius circa bona civitatis* gyakorlását alapvetően befolyásolja a közjavak (*bona publica*) és képező magánjavaknak (*bona privata*) közötti különbségtétel.

Szintén az állami jogkör gyakorlása szempontjából fontos a közjavak további differenciálása. Így a közjavak körében egyfelől olyan javakat különböztet meg, amelyek bár mindenki tulajdonát képezik, mégis egyes személyek használatában állnak, mint például a folyók, folyópartok, hegyek, utak stb. Másfelől olyan dolgokat, amelyek nem állnak az egyes személyek használatában, de valamennyi polgárt megilletik az állam úgynevezett patrimonális vagyonaként (*patrimonium civitatis*) nevez meg. Ilyennek tekinti a középületeket, köztelkeket, tavakat, bányakincseket. A javaknak ezt a kategóriáját sorolja ahhoz, amit általában kincstári vagyonnak (*bona Camerae*) hívnak, illetve amelyek a monarchikus államokban a korona-javak (*bona coronalia*), a köztársaságokban pedig nemzeti vagyon (*bona nationalia*) elnevezéssel ismertek.³⁷

³⁷ „Haec etiam bona Camerae, in monarchicis Civitatibus bona coronalia, in rebuspublicis bona nationalia appellantur” Szibenliszt 1821, 177., Lásd még Martini 1779, 57., Zeiller-Egger 1810, 215-216., Virozsil 1839, 366.

Az államhatalom szempontjából nem közömbös a magánvagyon köre, ahová az egyes emberek, illetve a kisebb társaságok javai tartoznak. E természetes személyek közé tartozik egy monarchia uralkodója is abban az esetben, amikor bizonyos javakkal nem hatalmi jogon rendelkezik. A jogi személyek – természetjogi megfogalmazás szerint erkölcsi személyek – javai közé az önkormányzattal rendelkező testületek vagyona tartozik, mint amilyen például az egyetemek, a városok, a falvak javai.³⁸ A természetjogi észjog az egy államban fellelhető közbizony és magánvagyon összességét tág értelemben nemzeti tulajdonnak (*nationale dominium*) nevezi. Ezt az elnevezést pedig abból kifolyólag használja, hogy az állam területének, javainak tulajdonosa nem más, mint maga a nép, azaz az egész nemzet.³⁹ E vagyon tekintetében a tulajdonosi jogokat az állam irányítója (*rector civitatis*) gyakorolja, mert ő az, aki legitím módon gyakorolja a közhatalmat, másrészt pedig az állami célként megfogalmazott közjó hatékony biztosítása érdekében ő képviseli a teljes nemzetet.⁴⁰ A 19. századi észjog mindemellett cáfolja azt a hobbes-i feltételezést, miszerint az állam irányítója, azaz az uralkodó az állam területének tényleges tulajdonosa lenne, és ehhez képest az alattvalók az uralkodó javait csak *precarium* jelleggel birtokolnák.⁴¹ A cáfolatban megfogalmazott ellenérv szerint a természeti állapotban – abból kifolyólag, hogy ott mindenkinek joga volt mindenre – senkiről sem volt állítható, hogy ő bárminek is végérvényesen a tulajdonosa lenne. Az észjog tehát a tulajdonosi címet kizárólagosan az állam törvényeinek felhatalmazása folytán ismeri el, még akkor is, ha a törvényi elismerés az uralkodó közreműködésével történt is.⁴²

6.1. Az állam saját nemzeti vagyona feletti jogkörgyakorlás (*iūs circa bona civitatis*)

Az állam saját nemzeti vagyona feletti jogkör terjedelmét az állam célja határozza meg, és érinti mindazon javakat, amelyek képesek az állam célját előmozdítani, vagy éppenséggel azt akadályozni, éppen ezért és a területi felségjogból (*iūs territorii*) adódóan közjavakon és magánjavakon egyaránt fennállhat. Az állam vagyonkezelői jogköréből további jogkörként a pénzügyek irányításának a joga (*iūs financiae*) származik, amelyet a természetjog más néven pénzügyi hatalomnak (*potestas*

³⁸ „*Privata bona vel sunt singularium, vel societatum minorum, prout ad personas physicas, quo etiam bona Imperantis, non jure imperii obtenta, accenseri debent, vel morales pertinet [...]*” Szibenliszt 1821, 177. Lásd még Martini 1779, 57. és Zeiller-Egger 1810, 215-216.

³⁹ „*Complexus omnium bonorum in Civitate publicorum et privatorum constituit nationale dominium sensu lato*” Szibenliszt 1821, 178., Lásd még Martini 1779, 57. és Zeiller-Egger 1810, 216.

⁴⁰ „*Interim Rector Civitatis tum, quia in omnia exercet imperium, tum quia totam nationem, ut talem, h. e. ut conjunctionem ad finem securitatis, jure repraesentat, etiam dominus territorii appellatur*”. Szibenliszt 1821, 178. és lásd Zeiller-Egger 1810, 216.

⁴¹ Thomas Hobbes: *Leviatan*, Budapest, Kossuth, 1999, 270. és 333.

⁴² „*Nam fundamentum Hobbesii, ex quo id asseruit, falsum est, falsum quippe est, in statu naturali fuisse jus omnium ad omnia, proinde neminem dominium habuisse ad aliquid, sed id solum per Imperantem legum auctoritate assignatum fuisse.*” Szibenliszt 1821, 178., Lásd még Martini 1779, 60., Zeiller-Egger 1810, 228-229., Virozsil 1839, 371.

financialis) nevez, s amely az államban felhalmozódott vagyoni eszközök hova fordítására irányuló döntés, rendelkezés jogát jelenti.⁴³

A vagyonkezelés általánosságban az államhatalmat egyrészt saját vagyonán fennálló jogként, másrészt az uratlan javak feletti jogként illeti meg. Saját vagyonán fennálló jogként voltaképpen tulajdonjogot (*ius domini*) gyakorol, amely kizárólagos birtoklásban, a javakból származó bevételek hasznainak szedésében nyilvánul meg. Ekkor a vagyonkezelést kizárólag a nép, a nemzet nevében gyakorolja, akié tulajdonképpen ténylegesen ez a vagyon, s akit e téren az államhatalom gyakorlója (*imperans, rector civitatis*) képvisel.⁴⁴

A közvagyon természetéből adódik, hogy az államhatalom gyakorlója e vagyont kizárólagosan és sajátjaként oly módon birtokolhatja, hogy ezáltal képes legyen az állam polgárait minden sérelemmel szemben megvédeni. E vagyonból a polgárok hasznáival szemben saját céljaira csak szükséges mértékben fordíthat. A közvagyon elsődleges célja ugyanis az állam biztonságának megteremtése és védelme, mindemellett pedig további cél a polgárok közösségének használata, s csak ez után következhet az, hogy az államhatalom gyakorlója saját céljaira szükséges mértékben eszközöket igényelhesse a közvagyonból. Az ezen kívül fennmaradó javakat az egyenlő jogosultság figyelembe vételével a köz rendelkezésére kell bocsátania.⁴⁵ A közvagyon bizonyos részének a polgárokat kizáró esetleges állami használatára az állami vagyonkezelés patrimonialis jellegéből adódik, mely az állam területi felségjogával (*ius territorii*) függ össze. Ekkor szintén az állam célja az irányadó, ugyanis az állam céljából következik, hogy az államfelség gyakorlója a közvagyonból bizonyos részt az állam rendeltetésével összegegyeztethető módon saját céljaira elkülönítsen és arra fordítson, sőt kellő megfontolás után – tehát nem önkényes döntése alapján – a közvagyonnal más módon is rendelkezhet, például értékesítheti azt.⁴⁶

⁴³ „*Jus Imperantis in bona Civitatis est essentiale majestaticum [...] Hic jus majestaticum in bona Civitatis est jus iisdem finem Civitatis promovendi. Ex jure circa bona Civitatis fluit jus financiales (potestas financiales), seu jus sumptuum necessariis ad consequendum finem Civitatis ex bonis Civitatis colligendi.*” Szibenliszt 1821, 178-179., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 216-217., és Martini 1779, 60.

⁴⁴ „*Vi juris circa bona propria publica Imperanti competit jus domini, i. e. jus exclusivum possidendi, emolumentum percipiendi, et disponendi sensu stricto (§ 85. J. E.), sed tantum nomine populi, cujus haec bona sunt, et cujus ille repraesentans est, habitoque semper respectu ad peculiarem naturam horum bonorum, et ad finem Civitatis, unde omnia jura majestatica mensuram suam accipiunt.*” Szibenliszt 1821, 180., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 216-217., és Martini 1779, 60.

⁴⁵ „*Sic ex natura bonorum publicorum in specie intelligitur, quod Imperans populum in exclusiva possessione, et proprietate eorundem adversus quemlibet tueri, et cuilibet civi usum eorundem ad suos privatos fines necessarium, cum aequali reliquorum jure conciliabilem, admittere, debeat.*” Szibenliszt 1821, 178-179., Lásd még Martini 1779, 58. és Zeiller-Egger 1810, 218-219.

⁴⁶ „*Sine ex fine Civitatis intelligitur Imperantis esse: 1) ut haec publica bona, in quantum cum fine Civitatis conciliari potest, in sua naturali destinatione conserventur, et eo convertantur: 2) ut, si finis Civitatis exigat, proinde pro ratione necessitatis, non autem pro arbitrio, aliam dispositionem super iisdem faciat, e. g. vendat.*” Szibenliszt 1821, 178-179., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 218-219.

Az államot e téren a már említett *pénzügyi hatalom* illeti meg, azaz rendes esetekben az államvagyon hasznáiból, különleges esetekben pedig annak tőkerészből saját döntése alapján állami közköltségekre pénzt fordíthat.⁴⁷

Az államban elfekvő, uratlan javak (*bona iacentia*) felett az államfelség gyakorlóját a nemzet képviselőjeként megilleti e vagyon okkupálásának kizárólagos joga, mely jogot egyrészt a közösség, másrészt az egyes személyek érdekében gyakorolja. A közösség érdekében gyakorolt okkupációs jog révén az ilyen vagyontárgyak a közvagyonba sorolandók, az egyes személyek érdekében gyakorolt okkupációs jog következtében pedig az ezzel érintett vagyontárgyak a magánvagyon részét fogják képezni.⁴⁸

6.2. A regálé jövedelmeken fennálló pénzügyi jog és hatalom (*ius financiae et potestas financialis regalium*)

Az állam területén lévő elfekvő, uratlan javak tekintetében az államot speciális módon illeti meg a pénzügyi hatalom, amely a regálé bevételek, azaz az állami haszonvétel feletti pénzügyi jogosultságban testesül meg. E jog olyan vagyontárgyakon áll fenn, amelyekkel kapcsolatban a használat és a gyümölcsozttetés joga azok természetéből adódóan bárkit, tehát magánszemélyeket is megillette, de az azokból származó nyereséget kizárólag az állam megfelelő működtetésére kell fordítani.⁴⁹

E kizárólagos haszonvételi jogkörbe tartozó tárgyak változatos természete különféle pénzügyi bevételeket jelent a következő jogcímenek: vadászati jog (*ius venationis*), erdészeti jog (*ius forestale*), bányászati jog (*ius montanum*), a kincstalálás joga (*ius in thesauros*), a postázttatás joga (*ius postarum*). E jogok olyan esetben is megilletik az államot, amikor egy magántulajdonban lévő vagyont állami haszonbérletnek nyilvánítanak.⁵⁰ Az általános igazgatás (*politica*) a gyakorlatban megkívánhatja, hogy a regálé jövedelmek, amelyek egyébként pénzügyi megfontolásból tartoznak állami hatáskörbe, magánszemélyek kezelésébe is átkerülhessenek. Ekkor azonban a magánszemélyek az okkupált vagyontárgyaknak csak részbeni hasznát szedhetik, amely haszonból történő részesedést mind természetben, mind pedig pénzben meg lehet állapítani⁵¹ – tehát a regálék tekintetében koncessziós elv érvényesül.

⁴⁷ „*Speciatim circa haec bona, si naturae eorundem non adversetur, Imperanti competit potestas financialis, b. e. jus in ordinariis casibus emolumenta, in extraordinariis vero ipsam substantiam eorundem in sumptus publicos convertendi.*” Szibenliszt 1821, 180.

⁴⁸ Szibenliszt 1821, 180-180., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 218-219.

⁴⁹ „*Haec potestas semet praecipue exserit, ut financiae-Regalium jus, i. e. jus ex objectis, quibus spectata solum natura eorundem jus utendi, et fruendi cuiilibet etiam singulari civi competisset, emolumenta excludere percipiendi ad sumtus publicos sufficientes obtinendos.*” Szibenliszt 1821, 181., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 219., és Martini 1779, 58.

⁵⁰ Szibenliszt 1821, 179-180., Zeiller-Egger 1810, 21-221., Martini 1779, 59., Virozsil 1839, 367.

⁵¹ „*Verum Politica svadet, ut illa regalia, quae non ex aliis rationibus, quam financialibus prae manibus Imperantis sunt, transverantur in privantos, vel eadem in commodum privatorum tantum ad unam partem occupati objecti, in natura vel pecunia praestandam, restringantur.*” Szibenliszt 1821, 182-183.

6.3. A köztvagyonból származó hasznok kezelésének elvei

A köztvagyonból származó hasznok eredendően az állam valamennyi polgárát megilletik, amely kétféle módon érvényesülhet: egyfelől bármely polgár közvetlenül megszerezheti a köztvagyonból ráeső részt, de megállapodhatnak úgy is, hogy kizárólagosan a kormányzat szedi a hasznot, amelyet aztán szétoszt az alattvalók között. Ez utóbbi esetben az államfenség gyakorlóját illeti meg az a jog, hogy a köztvagyon hasznait közköltségekre fordítsa.⁵² A természetjog a klasszikus társadalmi szerződéselméletek alaptételéből kiindulva vallja, hogy az állam köztvagyonának célját legtöbbször ki lehet kötni az állam létrehozására irányuló alapszerződésekben (*pacta fundamentalia*). Amennyiben ezekben ilyen kikötés nincs, akkor a köztvagyon kezelésének célját törvényekben kell meghatározni.⁵³

A köztvagyon rendeltetése annak jellegzetességéből adódóan többféle lehet, amelyet a természetjog a következőképpen vázol fel.⁵⁴ *Uralkodói kincstári vagyonról (bona fisci)* akkor beszélünk, ha a köztvagyon célját az uralkodó életkörülményeinek, tekintélyének biztosításaként (*ut vitae et dignitati conservandae Imperantis*) határozzák meg. Ez a kategória a monarchiákra jellemző, amelyen belül, ha az uralkodói kincstári vagyon ingó dolgokból áll, akkor ezt *korona jószágoknak (domania)* nevezik⁵⁵, melyekből származó jövedelmek mintegy különvagyonként (*praedia*) közvetlenül az uralkodó tulajdonát képezik. *Államkincstári vagyon (bona aerarii)* elnevezéssel illetik azt a köztvagyon, amelynek célját úgy határozzák meg, hogy az ebből származó javakat a közügyek intézésére, az állam védelmére kell fordítani.⁵⁶

E kategóriákból kiindulva az uralkodót az állam javainak jellegéhez igazodva három különböző jog illeti meg: 1) saját vagyonán korlátlan tulajdonjog (*ius domini illimitati*), amiről az uralkodó saját döntése alapján kizárólagosan rendelkezhet, korlátlansága pedig abban nyilvánul meg, hogy az ezzel való rendelkezés joga nem esik az állam igazgatását meghatározó törvények alá (*quia legibus regiminis non subest*); 2) az uralkodói kincstári vagyon feletti haszonélvezeti jog (*jus utendi et fruendi in bonis fiscalibus*), amely szerint e jövedelmeket saját, szükséges mértékű fenntartási költségeire fordíthatja, s e jog gyakorlásakor a saját hasznát veheti figyelembe; 3) az államkincstár igazgatásának joga (*ius aerarii administrandi*), amikor az uralkodó döntése folytán az állami köztvagyon közcélokra való felhasználása történik.

⁵² „*Omnia bonorum publicorum in Civitate emolumenta originaliter ad omnia Civitatis membra pertinet, et quidem vel ita, ut quilibet civis suam ratam ex iisdem immediate accipere queat, vel ut regimen omnia emolumenta exclusive percipiat, ac inter subditos subdividat*” Szibenliszt 1821, 182-183.

⁵³ „*et si eatenus per pacta fundamentalia nihil determinatum fuisset, legibus regiminis destinationem bonorum publicorum stabilirent*” Szibenliszt 1821, 182-183.

⁵⁴ Az elnevezések a császár magán és birodalmi közkincstár római kori megkülönböztetésén alapulnak. James Macdonald: *A Free Nation Deep in Debt, The Financial Roots of Democracy*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2006, 105.

⁵⁵ „*Praedia, quorum reditus assignantur Rectori civitatis ad sustentandum se familiamque suam, dicuntur Domania*” Christian Wolff: *Jus naturae methodo scientifica pertractatum, pars octava, sive ultima. De imperio publico seu jure civitatis, in qua omne jus publicum universale demonstratur, et verioris politicae inconcussa fundamenta ponuntur*, Francofurti & Lipsiae, aere societatis Venetae, 1766, 273.

⁵⁶ Szibenliszt 1821, 183., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 222. és Martini 1779, 59.

E jog gyakorlásakor – ellentétben az előzőekkel – nem követheti a saját hasznát, hanem minden tekintetben a közcélokot kell szem előtt tartania, a közjavak épsége felett éberem kell őrködni.⁵⁷ A természetjogi szerzők figyelmeztetése szerint e javakat gyakran nehéz egymástól elkülöníteni, mivel a célok közötti átfedések miatt ezek könnyen összemosódnak.⁵⁸

6.4. A magánvagyonna kiterjedő vagyonkezelői jogkör (ius tributi, ius eminens) gyakorlásának elvei

Az állam magánvagyonra érintő vagyonkezelői jogkörét az határozza meg, hogy a közjavakból az állam céljára szükséges módon fordítható összegek elegendőek-e vagy sem. Ha elegendőek, akkor a természetjogi szerzők szerint nincs ésszerű magyarázata annak, hogy az államfenség gyakorlója saját, bőséges vagyona mellett korlátozza a magánvagyonra. Ekkor tehát magánjavak felett pénzügyi hatalmat nem gyakorolhat. Ellenkező esetben viszont az állam pénzügyi hatalom a magánvagyonna kiterjedő módon is gyakorolható.⁵⁹ E jog azonban csak másodlagosan érvényesülhet, kizárólag akkor, ha valamiféle szükséghelyzet áll elő, azaz ha a közvagyon csak szűkösen áll rendelkezésre, mely esetben a természetjog a következő elvek követését tartja mérvadónak: A közköltségekhez való hozzájárulás mértékének meg kell egyeznie a költségráfordítás szükséges mértékével. Ezen elv gyakorlati alkalmazásakor a természetjog egy paradoxonra hívja fel a figyelmünket, ugyanis a fenti elvet egy másik olyan, az előzővel szembenálló alapelvvel kell összeegyeztetni, amelynek alapján egy államnak folytonosan törekedni kell az állami bevételek növelésére. A költségráfordítás szükségességének megszűnésével meg kell szüntetni a magánvagyonnól történő hozzájárulás kötelezettségét. Egyébiránt a hozzájárulást a polgárok anyagi lehetőségeihez kell mérni, és mivel a polgárok fogyasztása a hozzájárulás mértékétől függ, célszerű, ha az alapvető létfenntartási cikkek terén a szegényekre a lehető legkevesebb terhet rakódjék. Önmagában vagy saját természetéből adódóan senkit – legyen az természetes vagy jogi személy – nem illet meg immunitás a magánvagyonna kiterjedő állami pénzügyi hatalommal szemben.⁶⁰

⁵⁷ Szibenliszt 1821, 183., lásd még Zeiller-Egger 222-223., Martini 1779, 59.

⁵⁸ „*Est tamen saepe arduum haec bona ab invicem separare*” Szibenliszt 1821, 84. p.

⁵⁹ „*Si illud, nulla est justa ratio, ob suam privati ad partem suorum bonorum suppeditandam adstringi, et Imperans potestatem financialem exercere possit; contra si hoc, potestatem financialem jure exercet in bona privata.*” Szibenliszt 1821, 184., vö.: Zeiller-Egger 1810, 223-224. pp. Martini 1779, 59-60.

⁶⁰ „*Ex dato principio, et sine potestatis financialis in bona privata fluunt sequentes ejusdem justis limites: 1) mensura praestationum cum necessitate erogationum congruat; [...] 2) Cessante necessitate erogationum praestationes quoque aboleri debent; [...] 3) Praestationes sint pro ratione facultatum civium, [...] 4) Quatenus pro mensura praestationum consumtio civium eligitur, eatenus rebus ad vitam necessariis, velut panis, carni, lignis, quam minima onera, contra ius, quae soli commodati, et voluptati inserviunt, graviora imponantur, [...] In se, et natura sua nulli civi, sive sit persona physica, sive moralis competit immunitas a potestate financiali quoad sua bona*” Szibenliszt 1821, 185-186., Lásd még Zeiller-Egger 224-226. Martini 1779, 60

A magánvagyon terén gyakorolható állami pénzügyi hatalom kettős természetű, egyfelől irányulhat a magánvagyon jövedelmeire, másfelől pedig magára a vagyon állagára, azaz a tőkerészre. A természetjog megállapítása szerint, ha az állami pénzügyi hatalmat a magánvagyon jövedelmeivel szemben gyakorolják, akkor ez tág értelemben vett adókivetési jogosultságot (*ius tributi*) jelent. A magánvagyon jövedelmeinek azon része ugyanis, amelyet az állam a közköltségekre fordít, általánosságban adónak (*tributum*) minősül. A természetjogi szerzők leszögezik, hogy az adókivetés joga a magánvagyon jövedelmeinek csak egy részére terjedhet ki.⁶¹ A magánvagyon tőkerészére irányuló pénzügyi hatalom magát a kisajátítási jogot (*dominium eminens*) jelenti, amely az alattvalók magánvagyonán fennálló olyan jogosultság (*ius eminens*), amely nemcsak az abból származó hasznok, jövedelmek egy részére, hanem teljes egészére kiterjed, sőt vonatkozik magára a vagyon állagára is. Az államnak ez a kivételes, rendkívüli (*eminens*) joga szintén az állam céljának helyes és hatékony elérését célozza.⁶² Ez utóbbi jog gyakorlásának indoka kizárólag szükséghelyzet lehet, esetleg nagyobb haszon elérése érdekében történhet, ami végső soron nem lehet más, mint az államérdek (*ratio status*), azaz a közjó, jogalapja tehát a közérdekben, a közösség jólétének biztosításában keresendő. Tekintettel arra, hogy a hatalomgyakorló kizárólag az állam érdekében élhet e joggal, mihelyt az állam e rendkívüli joggal biztosított érdeke már nem áll fenn, azoknak a személyeknek, akiknek vagyonával vagy személyes hozzájárulásával szemben e jogot érvényesítették, kártalanítás (*resarcitio damni*) jár.⁶³

7. Zárszó

A 17-18. század folyamán megszilárdult nemzetállamok lehetőséget teremtettek arra, hogy e két évszázad alatt kipróbált gyakorlat alapján kikristályosodjanak azok az elvek, amelyek egy állam hatékony működtetésére, az ezekhez rendelt állami funkciókra, a közhatalom tevékenységének jogi szabályozására, összességében a közjogi jogintézmények mibenlétére vonatkoznak.

⁶¹ „*Modus, quo potestas financialis in bona privata exerceri potest est duplex: nempe vel quoad quaedam solum consecraria, vel quoad ipsam horum substantiam [...]. Si potestas financialis in consecraria bonorum privatorum exerceatur, jus tributii sensu lato nominari potest.*” Szibenliszt 1821, 186.p, Lásd még Zeiller-Egger 1810, 226., Martini 1779, 60-61., Virozsil 1839, 371.

⁶² „*Alter modus potestatem financialem exercendi in bona privata est, si in ipsam substantiam horum exerceatur, qui dominium eminens dicitur, h. e. jus ex privatis bonis subditorum non tantum proportionatam partem consecratorum, sed omnia consecraria, immo ipsam substantiam ad consecutionem finis Civitatis applicandi.*” Szibenliszt 1821, 188., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 230. Martini 1779, 62., Virozsil 1839, 375., Hugo Grotius: *A háború és béke jogáról*, I. kötet, Budapest, Pallas Stúdió/Attraktor, 1999. 32.

⁶³ „*Conditiones, sunt quibus justum exercitii juris eminentis agnoscitur, sunt sequentes: 1) Exercitium juris eminentis tantum propter finem Civitatis fiat; [...] 2) Si super bonis, vel personalibus praestationibus unius, vel aliorum pro bono Civitatis per Imperantem disponatur, iis, qui praecipuo onere gravati fuerunt, simul ac Civitatis admittit, resarcitio damni fieri debet; [...] 3) In solo statu necessitatis, vel majoris cuiusdam utilitatis reperitur sufficiens ratio, ex qua jus eminentis intelligi possit, quae ratio iustifica, seu principium juris hujus cum ratio status appellatur, dicere possumus, jus eminentis in ratione status fundari.*” Szibenliszt 1821, 189-191., Lásd még Zeiller-Egger 1810, 230, Martini 1779, 63. Virozsil 1839, 379-383.

A 19. századi természetjog ezen elveket foglalta rendszerbe, azzal a szándékkal, hogy az állam természetéről egyetemes megállapításokat fogalmazzon meg. Azzal együtt, hogy a saját korukra jellemző monarchikus államrendezkedés talaján állva használják a latin nyelvű terminológiákat, jól kiolvashatók azon tendenciák, amelyek a mai kor jogállami követelményeivel csengenek össze. A 19. századi természetjog egész szemléletében tükröződnek olyan, napjainkban köztudatba emelt igények, mint a fenntartható fejlődés, az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat, ami az emberiség fennmaradásának alapvető feltételeként jeleníti meg a természeti erőforrások állami védelmét.